

Samtykke som rettslig grunnlag i forskning

- Når samtykke begrenser forskning sett fra forskeren sitt synspunkt.
- Hvordan kan vi bruke lovens handlingsrom?
- Hvordan kan vi ivareta forskningsetiske hensyn?
- Hvordan kan vi gjenbruke verdifulle forskningsdata?
- Hvordan kan vi bruke personopplysninger til ulike formål?
- Hvordan skal vi løse samfunnsutfordringer med samtykke som begrensning?
- Hvem er jeg?
- Bakgrunn som personvernombud for forskning ved NSD 2007-2019.
- Fagansvarlig for forskningsetikk og personvern i forskning ved HVL fra 2019.
- Ansvar for å utvikle systemer for kontroll, opplæring og veiledning av større forskningsprosjekter.
- Samarbeider tett med Personvernombud og IT tjenester ved HVL, og nettverk i og utenfor Norge om forskningsetikk.

Samtykke som rettslig grunnlag i forskning – Gammel vane eller en styrke for personvernet?

- Informert samtykke er en godt etablert praksis i Norge, og er ansett som en forutsetning for inklusjon av personer i forskning og studentoppgaver.
- Denne praksisen var etablert før GDPR ble implementert i norsk lov i 2018.
- Mye skyldes UH institusjonenes avtale med NSD om personvernombud *før* GDPR, og om personverntjenester *etter* GDPR.
- Sett fra forskeren/forskerledere/administrasjon *oppleves* GDPR skjerpene på praksis rundt samtykke. Dette skyldes blant annet krav om dokumentasjon på samtykke og tydeligere definisjon av personopplysning.
- UH sektoren har tatt inn over seg ansvaret for behandlingene i ulik grad. Noen har kanskje ikke skjønnt rekkevidden av ansvaret sitt, mens andre har hatt større fokus på opplæring enn tidligere.
- Hovedinntrykket er at prosjektledere /forskere anses å ha ansvar for sine prosjekter, mens virksomheten har ansvaret for å sørge for rutiner, systemer og tjenester som skal sikre etterlevelse av regelverket.

Samtykke som rettslig grunnlag i forskning

- Når samtykke brukes som rettslig grunnlag sett fra virksomheten side:
- HVL skal kontrollere at praksis er i overensstemmelse med loven. Dette skjer gjennom forhåndskontroll og opplæring.
- Vi ser at samtykke slik det praktiseres i dag har mangler:
- Samtykkene oppfyller ikke alltid forutsetningen at det skal være *frivillig, informert og uttrykkelig*.
- For å sikre at samtykke brukes riktig må vi ha mer opplæring, bedre forhåndskontroll av informasjonsskrivene og sikre at frivilligheten ivaretas ved inklusjon.
- Vi vil i større grad bruke allmenn interesse som rettslig grunnlag i forskning, spesielt i kvalitativ forskning.
- **(De registrertes rettigheter vil ivaretas uavhengig av rettslig grunnlag for behandlingen, men i tilfeller der retten til sletting er begrenset vil dette måtte ses i forhold til artikkel 89).**

Når samtykke som rettslig grunnlag blir begrensende for forskningen.

- Langvarige prosjekter (mer enn 5 år).
- Barns deltakelse der foreldre samtykker.
- Videoopptak.
- Når prosjektene har flere formål (forskning, undervisning, formidling).
- Når det er et tydelig asymmetrisk forhold mellom forsker og deltaker.
- Når det er flere virksomheter som samarbeider.
- Når en skal bruke eller utvikle AI.
- I samarbeidsprosjekter med mange forskere og datadeling mellom partnerne.
- Ved inklusjon av sårbare individer/grupper.

Samtykke som rettslig grunnlag i forskning – Forholdet til forskingsetiske normer

- Det er en forskningsetisk hovedregel at det skal gis informasjon og innhentes samtykke fra alle som deltar i forskning. Det gjelder selv om det ikke innhentes personopplysninger eller sensitiv informasjon, og det gjelder selv om personene blir anonymisert når man offentliggjør resultatene. Både det forskningsetiske ansvaret for å informere **og det forskningsetiske samtykket til å delta i forskning omfatter mer enn kravene i personvernloverket.**
- (NESH, forskningsetiske retningslinjer nr. 15).
  - Informasjonsskriv har som regel et akademisk språk og er ikke tilpasset målgruppene.
  - Bruk av mal for informasjonsskriv vektlegger å skaffe samtykke (signatur) for behandling av personopplysninger.
  - Barns rett til å nekte når foreldre samtykker blir «glemt»
  - Fokus rettes mot hva en har juridisk dekning for til iht. samtykket.

Allmenn interesse som rettslig grunnlag i forskning – To eksempler

- Evaluering av to ulike tilbud til innvandrerkvinner som mottar støtte fra NAV. Datakilder er hovedsakelig registerdata. Prosjektet fikk ikke dispensasjon fra taushetsplikten og måtte innhente samtykke.
- Informasjon gis på det språket personen snakker-skriftlig. I tillegg gis det informasjon av saksbehandler i Nav og på video av prosjektleder (norsk). En tilstreber å bruke et enkelt språk.
- Saksbehandler krysser av for samtykke i et eget skjema i Nav sine systemer.
- Vi har vurdert at prosessen rundt samtykke oppfyller forskningsetiske normer, og har vurdert at det vil være uetisk å følge den gamle praksisen for samtykke med skriftlig standard informasjon og signatur for denne gruppen.

Allmenn interesse som rettslig grunnlag i forskning – To eksempler

- Longitudinell studie i barnehage med flere ulike datakilder, blant annet observasjonsdata (video), testing, spørreskjema fra flere utvalg. Vi har valgt å anvende allmenn interesse som rettslig grunnlag av flere årsaker:
  - Samtykket innhentes av ansatte i barnehage. Det er vanskelig for prosjektleder å kontrollere om deltakerne har lest og forstått innholdet i informasjonsskrivet.
  - Behandling av personopplysninger skjer over lang tid, og det er vanskelig å oppfylle vilkår om fornying av samtykke over tid.
  - Barn har rett til å samtykke selv når de blir ungdommer. Det er vanskelig å oppfylle vilkår om samtykke når de blir ungdommer.
  - Retten til sletting av data kan være vanskelig å oppfylle for videomaterialet.

Samtykke som rettslig grunnlag i forskning -

Når «passer det» å anvende samtykke?

- Prosjekter som er tydelig avgrenset i tid
- Prosjekter som har en eller få forskere ved samme virksomhet.
- Prosjekter der forholdet mellom forskere og deltakere er symmetriske.
- Prosjekter som inkluderer voksne.
- Prosjekter der en innhenter personopplysninger direkte fra deltakerne, for eksempel intervju eller survey.
- Prosjekter med ett behandlingsformål.

Samtykke eller allmenn interesse som rettslig grunnlag-

Forslag til en praktisk tilnærming

<p>Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a) Uttrykkelig samtykke (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a)</p>	<p>Allmenn interesse eller offentlig myndighet (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav e) Arkivformål i allmenhetens interesse, eller for formål knyttet til vitenskapelig eller historisk forskning eller for statistiske formål (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav j), Supplerende rettsgrunnlag i pol. §§ 8 og 9.</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Prosjekter som er tydelig avgrenset i tid 2. Prosjekter som har en eller få forskere ved samme virksomhet. 3. Prosjekter der forholdet mellom forskere og deltakere er symmetriske. 4. Prosjekter som inkluderer voksne. 5. Prosjekter der en innhenter personopplysninger fra deltakerne, for eksempel intervju eller survey. 6. Prosjekter med ett behandlingsformål 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prosjekter uten en avgrenset slutt, eller langvarige prosjekter. 2. Samarbeid mellom mange forskere og virksomheter der personopplysninger deles. 3. Asymmetri mellom forskere og deltakere. 4. Prosjekter som inkluderer barn. 5. Prosjekter med mange ulike datakilder, og der en også innhenter opplysninger fra andre kilder enn deltakeren selv. 6. Prosjekter med flere behandlingsformål.

Samtykke eller allmenn interesse som rettslig grunnlag-

Forslag til en praktisk tilnærming

<p>Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a) Uttrykkelig samtykke (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a)</p>	<p>Allmenn interesse eller offentlig myndighet (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav e) Arkivformål i allmenhetens interesse, eller for formål knyttet til vitenskapelig eller historisk forskning eller for statistiske formål (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav j). Supplerende rettsgrunnlag i pol. §§ 8 og 9.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Gjennomgang av maler som brukes</i> • <i>Mer intern opplæring i bruk av samtykke som rettslig grunnlag.</i> • <i>Forhåndskontroll av alle informasjonsskriv og prosjekter som anvender samtykke som rettslig grunnlag.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Mer fleksibilitet i utforming av informasjonsbrev, maler kan brukes. • Mer fleksibilitet i hvordan informasjon gis. • Fornyelse av samtykker over tid. • Flere informasjonskanaler (nettsider, nyhetsbrev). • <i>Ved særlige kategorier personopplysninger, sårbare grupper og videoopptak: ekstra vilkår knyttet til informasjonssikkerhet, informasjon og motvirke asymmetriske relasjoner.</i> • Forhåndsvurdering av forskningsetisk komite eller egenvurdering av forskningsetikk.